

ДОЛГОВ А.Г.

старший викладач кафедри цивільного
та кримінального права і процесу,
адвокат
(Чорноморський національний
університет імені Петра Могили)

УДК 37.013.42 (477)

DOI <https://doi.org/10.32842/2078-3736/2023.6.61>

ПОРІВНЯЛЬНИЙ АНАЛІЗ УКРАЇНСЬКОГО ТА ПОЛЬСЬКОГО ЗАКОНОДАВСТВА У СФЕРІ РЕФОРМУВАННЯ ПЕНІТЕНЦІАРНОЇ СИСТЕМИ ДО ЗАКОНОДАВСТВА ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО ВИПРАВЛЕННЯ ЗАСУДЖЕНИХ ДО ПОЗБАВЛЕННЯ ВОЛІ

У статті здійснено порівняльний аналіз українського та польського реформування пенітенціарної системи у контексті європейських вимог. Зауважено, що імплементація до пенітенціарної системи України європейських підходів інтеграційного розвитку, концептуальних змін та створення сучасних концепцій повернення засудженого у суспільство законослухняним громадянином є важливою складовою договірно-правових і політичних засад співробітництва України з ЄС. Визначено, що основна концепція (парадигма) всієї європейської пенітенціарної системи визначає, що система виправлення засуджених до покарання у виді позбавлення волі визнає той факт, що засуджений повинен залишатися людиною, має жити в суспільстві та складати його невід'ємну частину. Підкреслено, що схожі процеси реформування пенітенціарної системи в Україні та Республіці Польща зумовлюють важливість врахування українським кримінально-виконавчим законодавством польського досвіду у цій сфері. Визначено, що краєцими досягненнями Польщі у сфері модернізації та гуманізації кримінально-виконавчого права є: 1) передача судом до органу виконання покарання всієї наявної інформації про засудженого; 2) право адміністрації установи виконання покарання на оскарження рішень суду в питаннях визначення розміру кримінального покарання; 3) створення системи пенітенціарних судів; 4) право органу виконання покарань дати розпорядження будь-якому органу про збір інформації щодо засудженого за місцем його попереднього проживання чи діяльності; 5) проведення судових засідань стосовно засуджених, які вчинили нові кримінальні правопорушення у місцях позбавлення волі, безпосередньо в УВП, або в режимі відео конференції; 6) участь громадськості у виправленні засуджених до покарань у виді позбавлення волі можлива тільки якщо громадські формування мають на меті реалізацію завдань визначених кримінально-виконавчого законодавства; 7) фонд постпенітенціарної допомоги, куди відраховуються кошти в розмірі 10% плати за роботу або з прибутку тощо, котрі виділяються як допомога для осіб, які звільняються з УВП і СІЗО; 8) виконання кримінального покарання обмеження волі за місцем проживання або праці засудженого; 9) залучення осіб (представників товариств, фондаций, організацій та установ, церков та ін.) до участі у пенітенціарних комісіях, у т.ч. щодо розгляду питань умовно-дострокового звільнення засуджених. Встановлено, що міжнародними стандартами виправлення засуджених до покарання у виді позбавлення волі, які потребують імплементації до законодавства України є: стандарти впливу на виправлення засуджених до позбавлення волі через призму режиму виконання/відбування покарання; стандарти



організації мікросоціальних умов відбування засудженими покарання у виді позбавлення та обмеження волі; стандарти організації соціально-виховної роботи із засудженими, як засобу виправлення засуджених до покарання у виді позбавлення волі; стандарти організації суспільно-корисної праці та професійної підготовки засуджених до звільнення з місць позбавлення волі; стандарти матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених під час відбування ними кримінального покарання у виді позбавлення волі.

Ключеві слова: реформування, пенітенціарна система, імплементація міжнародних пенітенціарних стандартів, порівняльний аналіз українського та польського реформування пенітенціарної системи.

Dolhov A.H. Comparative analysis of ukrainian and polish prison reform in the context of european requirements

The article provides a comparative analysis of the Ukrainian and Polish reform of the penitentiary system in the context of European requirements. It is noted that the implementation of European approaches to integration development, conceptual changes and the creation of modern concepts of the return of a convicted person to society as a law-abiding citizen to the penitentiary system of Ukraine is an important component of the contractual, legal and political principles of cooperation of Ukraine from the EU. It was determined that the main concept (paradigm) of the entire European penitentiary system determines that the system of correction of convicts sentenced to imprisonment recognizes the fact that the convict must remain a person, must live in society and be an integral part of it. It is emphasized that similar processes of reforming the penitentiary system in Ukraine and the Republic of Poland determine the importance of taking into account the Polish experience in this area by the Ukrainian criminal law. It was determined that the best achievements of Poland in the field of modernization and humanization of criminal enforcement law are: 1) the transfer of all available information about the convicted person by the court to the sentencing body; 2) the right of the administration of the punishment execution institution to appeal court decisions on determining the amount of the criminal punishment; 3) creation of a system of penitentiary courts; 4) the right of the penal enforcement body to issue an order to any body to collect information about the convicted person based on his previous place of residence or activity; 5) conducting court hearings regarding convicts who have committed new criminal offenses in places of deprivation of liberty, directly in the UVP, or via video conference; 6) participation of the public in the correction of those sentenced to imprisonment is possible only if public formations aim to implement the tasks defined by the criminal law; 7) the post-penitentiary aid fund, to which funds in the amount of 10% of wages for work or profit, etc. are deducted, which are allocated as aid for persons released from prisons and pretrial detention centers; 8) enforcement of the criminal penalty of restriction of freedom at the place of residence or work of the convicted person; 9) involvement of persons (representatives of societies, foundations, organizations and institutions, churches, etc.) to participate in penitentiary commissions, including regarding consideration of issues of parole of convicts. It was established that the international standards for the correction of those sentenced to imprisonment, which require implementation into the legislation of Ukraine, are: standards of influence on the correction of those sentenced to imprisonment through the prism of the regime of execution/serving of punishment; standards for the organization of microsocial conditions for convicts to serve imprisonment and restriction of liberty; standards for the organization of social and educational work with convicts, as a means of correction of convicts sentenced to imprisonment; standards for the organization of community service and professional



training of convicts before release from prison; standards of material, household and health care support for convicts while they are serving a criminal sentence in the form of deprivation of liberty.

Key words: *reformation, penitentiary system, implementation of international penitentiary standards, comparative analysis of Ukrainian and Polish penitentiary system reform.*

Актуальність теми дослідження. Реформування кримінально-виконавчої служби України спрямовано на забезпечення поступового процесу виправлення засуджених до покарання у виді позбавлення волі та досягнення міжнародних стандартів і правил поводження із засудженими. Євроінтеграційні процеси в Україні зумовлюють необхідність врахування низки прогресивних ідей пенітенціарної системи європейських країн, з метою максимального наближення умов тримання засуджених до міжнародних стандартів і правил поводження із засудженими та їх імплементації в пенітенціарну систему України, вдосконалення та гармонізації національного законодавства із законодавством ООН, ЄС та його країн-членів. Адже, втілення в українське законодавство міжнародно-правових актів, визнаних міжнародним співтовариством як правові стандарти щодо засуджених і ув'язнених можна вважати позитивним кроком до вступу України у Євросоюз.

Порівняльний аналіз українського та польського досвіду реформування пенітенціарної системи у контексті європейських вимог полягає у вивченні схожостей та відмінностей між цими двома країнами у плані підходів до реформування системи виконання покарань та умов утримання осіб, засуджених до позбавлення волі. Це охоплює такі аспекти, як законодавча база, організація установ виконання покарань, умови проживання засуджених, програми реабілітації та соціальної реінтеграції. Порівняльний аналіз допомагає зрозуміти, як можна з країн впроваджує міжнародні стандарти та європейські норми у свою систему виконання покарань, а також виявляти кращі практики та можливості для подальшого вдосконалення.

Мета статті полягає у порівняльний аналіз українського та польського реформування пенітенціарної системи у контексті європейських вимог.

Аналіз останніх досліджень. Дослідження окремих проблемних аспектів реформування пенітенціарної системи України з урахуванням зарубіжного досвіду та міжнародних стандартів здійснювали такі науковці, як: І.Г. Богатирьов, А. Букалов, О. Льошенко, М.С. Пузирьов, Г.А.Радов та ін.

Виклад основного матеріалу. Європейські моделі виправлення засуджених до позбавлення волі включають в себе різні шляхи інтеграційного розвитку, від концептуальних змін до створення сучасних концепцій повернення засудженого у суспільство законослухняним громадянином, їх імплементація в пенітенціарну систему України ґрунтується на договірно-правових і політичних засадах співробітництва України з ЄС. Зокрема, базовим документом, який визначив правовий механізм двостороннього економічного, фінансового, соціального й культурного співтовариства, розвитку політичного діалогу, в якій в т.ч. було сформовано інституціональний механізм двостороннього співробітництва щодо реформування кримінально-виконавчої системи України стали – Угода про партнерство і співробітництво між Україною і ЄС [1, с.1-3], Статут Ради безпеки Європи [2] та Європейська конвенція про захист прав людини і основоположних свобод [3]. Ратифікація Україною вище зазначених міжнародних НПА стала важливим етапом на шляху входження нашої держави до європейського політико-правового простору та впровадження міжнародного механізму дотримання прав і основоположних свобод людини [4, с. 79].

В результаті ратифікації зазначених міжнародних НПА Україна визнає обов'язковою юрисдикцію Європейського суду з прав людини, право звернення до якого мають в т.ч. і засудженні до позбавлення волі особи. Зокрема, у відповідненні кримінально-виконавчого законодавства України нормам Європейських пенітенціарним правил знайшло своє відображення ч. 1 ст. 1 КВК України «кримінально-виконавче законодавство України регламентує порядок і умови виконання та відбування кримінальних покарань з метою захисту інтересів



особи, суспільства і держави шляхом створення умов для виправлення і ресоціалізації засуджених, запобігання вчиненню нових кримінальних правопорушень як засудженими, так і іншими особами, а також запобігання тортурам та нелюдському або такому, що принижує гідність, поводженню із засудженими» [5].

Ефективне реформування пенітенціарної системи України ґрунтується в.ч. і на узагальненні кращого досвіду зарубіжних країн у цій сфері. Так, на думку М.С. Пузирьова «порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах показує не тільки теоретичне узагальнення проблем виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк у зарубіжних країнах порівняно з Україною, а найголовніше відтворює цей процес у державах романо-германської (ФРН, Франції, Швейцарії), англо-американської (Великобританії, США, Канаді), скандинавської (Норвегії, Швеції, Фінляндії) правових сімей та Україні» [6, с. 4].

В межах даного дослідження зосередимо свою увагу на вивченні спільних та відмінних рис кримінально-виконавчого законодавства України і Республіки Польща, що дозволить врахувати позитивний польський досвід реформуванні пенітенціарної системи України.

Реформування пенітенціарної системи Республіки Польщі ґрунтується в т.ч. і на ратифікації ряду міжнародних актів. Зокрема, таких як: Загальна декларація прав людини, прийнята і проголошена резолюцією 217А (ІІІ) ГА ООН від 10.12.1948 р. [7]; Міжнародний пакт про громадські та політичні права, прийнятий резолюцією 2200(XXІ) ГА ООН від 16.12.1966 р. [8].

Після вступу Польщі в ЄС відбулася модернізація та гуманізація кримінально-виконавчого права. Зокрема, ст. 11 КВК Польщі у частині, де суд зобов'язаний подати в орган виконання покарань, крім вироку, всю відому йому інформацію щодо засудженого, що створює умови для профілактики вчинення правопорушень засудженою особою в місцях позбавлення, оскільки адміністрація УВП володіє повною інформацією про засудженого і може вчасно запобігти вчиненню ним нового кримінального правопорушення.

Водночас, ст. 13 КВК Польщі у рівні умови ставить усіх суб'єктів кримінально-процесуальних відносин, даючи право адміністрації установи виконання покарань на оскарження рішень суду під час вирішення суперечностей щодо виконання рішення або заперечень щодо визначення розміру покарання. На нашу думку, впровадження до українського кримінально-виконавчого законодавства схожих норм та створення системи пенітенціарних судів, які на професійному рівні могли б переглядати звернення засуджених на незаконне призначення покарання, дозволило б зменшити загальну кількість осіб засуджених до позбавлення волі на 30%.

Ст. 14 КВК Польщі визначає право органу виконання покарань дати розпорядження будь-якому органу про збір інформації щодо засудженого за місцем його попереднього проживання чи діяльності, що в свою чергу сприяє вченню особи, котра вчинила злочин і за вироком суду направлена відбувати покарання в одну із виправних колоній. Схожа норма є і в українському кримінально-виконавчому законодавстві, зокрема, п.5 ч. 2 ст. 18 Закону України «Про Державну кримінально-виконавчу службу України» визначає «одержувати безперешкодно від підприємств, установ і організацій незалежно від форм власності та об'єднань громадян відомості, матеріали та іншу допомогу, необхідні для виконання покладених завдань» [9]. Проте належного правового механізму реалізації зазначеного механізму в КВК України та інших нормативно-правових актах у цій сфері поки що не створено.

В умовах гострого дефіциту бюджетних коштів привабливими, на наше переконання, є вимоги § 3 ст. 23 КВК Польщі щодо проведення судових засідань стосовно засуджених, які вчинили нові кримінальні правопорушення у місцях позбавлення волі, безпосередньо в УВП, або в режимі відео конференції, коли сторони та їхні адвокати можуть перебувати далеко за межами суду (вдома чи на робочому офісі). Зокрема, така форма проведення судових засідань практикувалася під час COVID-19 де вітчизняні суди змушені були працювати в нових умовах. Зазвичай при цьому використовується не якесь особливе (судове) програмне забезпечення, а загальнодоступні програми та засоби (BT conferencecall, SkypeforBusiness,



courtvideolink, BT MeetMe, Zoom, Facetime, звичайний телефон у Великій Британії, SkypeforBusiness у Нью-Йорку, США, Vidyo в Індії тощо). До речі, така практика діє у багатьох країнах світу. Мета відео конференції – мінімізувати ризик передачі Covid-19, з одного боку, і забезпечити розгляд якомога більшої кількості справ, зокрема через переведення слухань у дистанційний режим. Водночас поширення COVID-19 та російсько-українська війна в Україні дали поштовх до широкого застосування дистанційного розгляду судових справ. Важливо, щоб національна система правосуддя, демонструючи відкритість до цих змін, з належною турботою ставилася не тільки до забезпечення публічності судового розгляду, а і до особи котра обвинувачується у вчиненні кримінального правопорушення.

З огляду на пропозиції щодо участі громадськості у виправленні засуджених до покарань у виді позбавлення волі певну вагу мають положення § 1 ст. 38 КВК Польщі, у якій сказано, що така співпраця можлива, тільки якщо громадські формування мають на меті реалізацію завдань визначених кримінально-виконавчого законодавства [10, с. 24-25].

Ст. 43 КВК Польщі закріплює положення про фонд постпенітенціарної допомоги, куди відраховуються кошти в розмірі 10% плати за роботу або з прибутку тощо, котрі виділяються як допомога для осіб, які звільняються з УВП і СІЗО. Для системи виконання покарання в Україні створення фонду постпенітенціарної допомоги сприяло би фінансовій підтримці звільнених з місць позбавлення волі, адже статистика свідчить, що тільки 30% звільнених із місць позбавлення волі працевлаштовуються.

Дещо інший зміст має в КВК Польщі такий вид покарання, як обмеження волі. Якщо за КВК України це покарання реалізується в кримінально-виконавчих установах відкритого типу (ст. 56), то відповідно до ст. 54 КВК Польщі воно виконується за місцем проживання або праці засудженого (дана обставина дозволяє класифікувати обмеження волі за польським законодавством, як альтернативний вид покарання). На наш погляд, положення КВК Польщі є більш прогресивними та такими, що відповідають нормам європейського і міжнародного права [11, с. 16], при цьому у Польщі до позбавлення волі засуджується втричі менше громадян чим в Україні. Стратегія реформування пенітенціарної системи на період до 2026 р. та Операційний плану її реалізації у 2022-2024 рр. в Україні одним із заходів розвантаження кримінально-виконавчих установ Державної кримінально-виконавчої служби України визнають саме збільшення випадків застосування обмеження волі, як виду кримінального покарання [12].

У розрізі вирішення практичних проблем умовно-дострокового звільнення засуджених з установ виконання покарань ДКВС України на нашу думку кримінально-виконавче законодавство Польщі є більш ефективним. Зокрема, ст. 75 КВК Польщі, яка закріплює право «інших осіб, гідних довіри, зокрема представників товариств, фундацій, організацій та установ, церков та інших релігійних спілок» на участь у пенітенціарних комісіях, у тому числі щодо розгляду питань умовно-дострокового звільнення засуджених» .

Як нам видається закріплена у відповідній ст. 67 КВК Польщі мета виконання покарання виражається через такі категорії, як «кара» та «виправлення засуджених» [13, с. 91]. У доктринальному аспекті заслуговують уваги положення ст. 81 КВК Польщі, які дають визначення терміна «кара», що використовується і в нормативних актах України, зокрема в КК, КВК, КПК України, але без роз'яснення його змісту. У цій нормі закріплено таке: «кара у вигляді позбавлення волі виконується в таких системах: 1) програмованого впливу (ст. 95); 2) терапевтичного (ст. 96, 97); 3) звичайного (ст. 98)».

До речі, вітчизняні вчені неодноразово звертали увагу на той факт, що у діючому законодавстві України містяться положення, які суперечать одне одному. І хоча ці розбіжності вирішуються на користь дії нормативного акту вищої юридичної сили, сама їх наявність свідчить про те, що кримінально-виконавча система України потребує значної реконструкції в напрямі забезпечення її єдності та узгодженості на законодавчому і виконавчому рівнях. Необхідно також враховувати, що відносно тривала практика застосування чинного КВК України показала низку недоліків та прогалин, які негативно впливають на ефективність виправлення засуджених до позбавлення волі. [16, с. 204].



Зауважене зумовлює необхідність створення Міністерством юстиції України робочої групи щодо підготовки нового прогресивного пенітенціарного кодексу України, ставлячи за мету в ньому унеможливлення подальшого порушення європейських і світових стандартів поведінки із засудженими і ув'язненими в місцях несвободи Державної кримінально-виконавчої служби України. [15, с. 82].

Отже, в процесі імплементації міжнародного досвіду виправлення засуджених до покарання у виді позбавлення волі першочергову увагу необхідно приділити удосконаленню чинного законодавства шляхом включення до його змісту європейських норм та стандартів. Вбачається, що співробітництво з Європейським Союзом у цій сфері може принести позитивні результати лише за умови репродуктивної імплементації європейського досвіду і стандартів у вітчизняне законодавство з урахуванням національної специфіки виправлення засуджених до позбавлення волі. [13, с. 215].

Враховуючи викладене, варто підтримати думку вітчизняного вченого І.Г. Богатирьова про те, що у світі не існує ідеальних правових систем., їх ефективність визначається своєчасністю та відповідністю стану держави і права тієї чи іншої країни певного етапу суспільного розвитку [14, с. 10]. Тому копіювати чужу модель виправлення засуджених до покарання у виді позбавлення волі не варто, оскільки такий підхід не створює умови для вітчизняних вчених творчого пошуку власної моделі виправлення засудженого.

Висновки. Імплементація до пенітенціарної системи України європейських підходів інтеграційного розвитку, концептуальних змін та створення сучасних концепцій повернення засудженого у суспільство законотворчим громадянином є важливою складовою договірно-правових і політичних засад співробітництва України з ЄС. Основна концепція (парадигма) всієї європейської пенітенціарної системи визначає, що система виправлення засуджених до покарання у виді позбавлення волі визнає той факт, що засуджений повинен залишатися людиною, має жити в суспільстві та складати його невід'ємну частину. Схожі процеси реформування пенітенціарної системи в Україні та Республіці Польща зумовлюють важливість врахування українським кримінально-виконавчим законодавством польського досвіду у цій сфері. Кращими досягненнями Польщі у сфері модернізації та гуманізації кримінально-виконавчого права є: 1) передача судом до органу виконання покарання всієї наявної інформації про засудженого; 2) право адміністрації установи виконання покарання на оскарження рішень суду в питання визначення розміру кримінального покарання; 3) створення системи пенітенціарних судів; 4) право органу виконання покарань дати розпорядження будь-якому органу про збір інформації щодо засудженого за місцем його попереднього проживання чи діяльності; 5) проведення судових засідань стосовно засуджених, які вчинили нові кримінальні правопорушення у місцях позбавлення волі, безпосередньо в УВП, або в режимі відео конференції; 6) участь громадськості у виправленні засуджених до покарань у виді позбавлення волі можлива тільки якщо громадські формування мають на меті реалізацію завдань визначених кримінально-виконавчого законодавства; 7) фонд постпенітенціарної допомоги, куди відраховуються кошти в розмірі 10% плати за роботу або з прибутку тощо, котрі виділяються як допомога для осіб, які звільняються з УВП і СІЗО; 8) виконання кримінального покарання обмеження волі за місцем проживання або праці засудженого; 9) залучення осіб (представників товариств, фондаций, організацій та установ, церков та ін.) до участі у пенітенціарних комісіях, у т.ч. щодо розгляду питань умовно-дострокового звільнення засуджених. Міжнародні стандарти виправлення засуджених до покарання у виді позбавлення волі, які потребують імплементації до законодавства України: стандарти впливу на виправлення засуджених до позбавлення волі через призму режиму виконання/відбування покарання; стандарти організації мікросоціальних умов відбування засудженими покарання у виді позбавлення та обмеження волі; стандарти організації соціально-виховної роботи із засудженими, як засобу виправлення засуджених до покарання у виді позбавлення волі; стандарти організації суспільно-корисної праці та професійної підготовки засуджених до звільнення з місць позбавлення волі; стандарти матеріально-побутового та медико-санітарного забезпечення засуджених під час відбування ними кримінального покарання у виді позбавлення волі.



Список використаних джерел:

1. Спільна стратегія ЄС щодо України, ухвалена на Гельсінськомусамміті Євросоюзу: від 11 груд. 1999 р. *Міжнародні договори*. К., 1999. С. 1–3.
2. Статут Ради Європи: Рада Європи від 05.05.1949 р. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001#Text (дата звернення: 12.12.2023)
3. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами): Рада Європи. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_004#Text (дата звернення: 11.12.2023)
4. Льошенко О. Імплементація Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод та практики Європейського суду з прав людини в національну правову систему України. *Право України*. 2009. № 6. С. 76–80.
5. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11.07.2003 р. № 1129-IV. URL: https://kodeksy.com.ua/kriminal_no-vikonavchij_kodeks_ukraini.htm (дата звернення 02.12.2023)
6. Пузирьов М. С. Порівняльний аналіз виконання покарання у виді позбавлення волі на певний строк в Україні та зарубіжних країнах. Монографія. Київ : ВД «Дакор», 2018. 514с.
7. Загальна декларація з прав людини. Режим доступу: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015#Text (дата звернення 12. 02. 2024 р.).
8. Міжнародний пакт про громадські та політичні права, прийнятий резолюцією 2200(XXI) ГА ООН від 16 грудня 1966 р. URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/>(дата звернення 12.02.2023).
9. Про Державну кримінально-виконавчу службу України Закон України URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2713-15#Text> (дата звернення 12.02.2023).
10. Шкута О.О. Виправлення та ресоціалізація засуджених, які відбувають покарання у виправних колоніях середнього рівня безпеки : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Шкута Олег Олегович ; Дніпропетр. держ. ун-т внутр. справ. – Д., 2011. – 237 арк.
11. Шкута О. О. Визначення пенітенціарної системи як елемента кримінально-виконавчої доктрини. *Науковий вісник Ужгородського національного університету* : зб. наук. пр. 2016. № 37. С. 79–83. (Серія «Право»).[http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=nvuzhpr_2016_37\(3\)_21](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?I21DBN=LINK&P21DBN=UJRN&Z21ID=&S21REF=10&S21CNR=20&S21STN=1&S21FMT=ASP_meta&C21COM=S&2_S21P03=FILE=&2_S21STR=nvuzhpr_2016_37(3)_21)
12. Про схвалення Стратегії реформування пенітенціарної системи на період до 2026 року та затвердження операційного плану її реалізації у 2022-2024 роках: Розпорядження Кабінету міністрів України від 16.12.2022 р. № 1153-р URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1153-2022-%D1%80#top> (дата звернення: 05.12.2023).
13. Kodeks Karny. Praktycznykometarz (pracazbiorowa) / Podred. prof., d-r hab. M. Mozgawy. Warszawa: WoltersKluwerPolska, 2007. 724 s.
14. Богатирьов І.Г. Порівняльне кримінально-виконавче право: навч. посіб. [Богатирьов І.Г., Копотун І.М., Пузирьов М.С.]; за заг ред. І.Г. Богатирьова. К. Ін-т крим-викон служби. 2013. 140 с.
15. Lutsiuk K., Dolhov A., Svyarenko Y., Shkuta O., Konopelskyi V. (2022) International experience of correction and resocialization of prisoners sentenced to imprisonment. *Revista Cuestiones Políticas*. Vol. 40 №º 75 (2022). P. 79–88. <https://produccioncientificaluz.org/index.php/cuestiones/article/view/39258/44100>
16. Шкута О.О. *Наукові* погляди на проблему виправлення і ресоціалізації засуджених, які відбувають покарання в колоніях середнього рівня безпеки. *Вісник Запорізького національного університету*: Збірник наукових праць. *Юридичні науки*. – Запоріжжя: ЗНУ, 2010. – № 4. – С. 201-206. <http://www.law.journalsfznu.zp.ua/archive/visnik-4-2010/35.pdf>
17. Шкута О.О. Участь громадськості у виправленні і ресоціалізації засуджених до позбавлення волі. *Південноукраїнський правничий часопис*. 2023. Випуск 1/2023. С. 213–216. <https://dspace.oduvs.edu.ua/bitstreams/9b628e54-4d84-45ae-9886-e4e8bc40cbc3/download>

